

Handelsavtalen som hotar demokratien

Hur USA-EUs och Stillehavsländernas handels- och investeringsavtal ytterligare förstärker företagens makt och undergräver offentlig service, miljöskydd och fackliga rättigheter

Handelsavtalen som hotar demokratin

Hur USA-EUs och Stilla­havslän­der­nas handels- och investeringsavtal ytterligare förstärker företagens makt och undergräver offentlig service, miljöskydd och fackliga rättigheter

Internationella unionen för livsmedels-, njutningsmedels- och lantarbetarförbund samt förbund inom hotell- och restaurangbranschen

Genève 2014

broschyren är tryckt på returpapper

Förord

På IUL:s världskongress 2002 antogs en långtgående motion om handel och investeringar. Vår organisation lovade i den att kraftfullt motarbeta WTO:s så kallade Doharundas utvidgade agenda och bekämpa det ökande antalet bilaterala handels- och investeringsavtal som används som täckmantel för att ge företagen större makt på bekostnad av demokratin och rättigheterna för arbetstagare och deras fackförbund.

Motionen visade hur det allt finmaskigare nät av regionala och bilaterala avtal som införlivas i WTO-reglerna utnyttjas för att steg för steg införa ”investeringsordningar som genomdriver företagets rätt till vinstmaximering samtidigt som de undanröjer och undergräver restriktioner som strävar efter att reglera företagets verksamhet med hänsyn till folkhälsan, arbetstagarnas och konsumenternas hälsa och säkerhet, den offentliga servicen och miljön”.

Motionen påminde om IUL:s historiska och stadgeenliga åtagande att främja och försvara en lång rad grundläggande rättigheter: rätten till adekvat, näringsrik och säker mat; rätten till livsmedelstrygghet och livsmedelssuveränitet; rätten till en säker arbets- och livsmiljö; och rätten till försörjningstrygghet. Kongressen uppmanade vidare IUL och medlemsförbunden att ”aktivt stödja och driva kampanjer för att regeringar på varje nivå (lokalt, nationellt, regionalt) med dessa grundläggande rättigheter som måttstock ska granska samtliga befintliga regelverk och fördrag beträffande handel och investeringar, samt tillbakavisa varje handels- och investeringsavtal som strider mot dessa rättigheter”.

Organiserat motstånd satte stopp för förslaget om ett multilateralt avtal om investeringar (MAI), som var ett försök att ge transnationella investerare de långtgående rättigheter som endast delvis säkrades i WTO-avtalet om handelsrelaterade investeringsåtgärder. Folkligt motstånd hejdade också förslaget om ett frihandelsblock för Nord- och Sydamerika, FTAA, som var ett försök att utvidga det Nordamerikanska frihandelsavtalet NAFTA till att omfatta hela Central- och Sydamerika och Karibien.

Sedan 2002 har växande folkligt motstånd gjort det omöjligt för WTO att gå vidare med Doharundan. Det har satt käppar i hjulet för dem som

vill förse WTO med ännu mer långtgående investeringsregler. Men det har även bidragit till att bevara en global livsmedelsproduktion vars destruktiva sidor belystes dramatiskt under matkrisen 2008, en kris som senare i princip blivit permanent. Och medan uppmärksamheten i stort har riktats på de ambitiösa megaavtalen så har ett finmaskigt nät av bilaterala och regionala investeringsavtal – av vilka vissa medvetet och missvisande förpackats som frihandelsavtal – försett det transnationella kapitalet med nya befogenheter som gör det möjligt att ifrågasätta den demokratiska rättigheten för regeringar och stater att reglera och lagstifta i allmänhetens intresse.

De senaste exemplen på avtalsförslag som syftar till att stärka investerarna på det här viset är handelsavtalet mellan EU och USA, det så kallade transatlantiska partnerskapet för handel och investeringar (TTIP), och Stillahavsländernas frihandelsprogram (TPP) som omfattar tolv länder: Australien, Brunei, Kanada, Chile, Japan, Malaysia, Mexiko, Nya Zeeland, Peru, Singapore, USA och Vietnam.

Förhandlingarna om båda avtalen sker under den strängaste sekretess. Företag gör utkast till avtalssskrivningar som de sedan presenterar för varandra. Men av "nationella säkerhetsskäl" har medborgarna ingen insyn alls i processen. Utifrån dokument som läckts vet vi att de båda avtalsförslagen bygger vidare på befintliga handels- och investeringsregler och innehåller de allra värsta skrivningarna från de tusentals avtal och fördrag som redan finns idag. De ger det transnationella kapitalet ökad makt och möjlighet att ifrågasätta offentlig politik och regleringar i allmänhetens intresse och avskaffar eller äventyrar rättigheter som arbetstagare och fack kämpat för i årtionden.

Den här broschyren är baserad på de tidigare insatser som IUL och otaliga aktivister gjort för att förklara hur hotbilden ser ut och varför arbetarrörelsen måste ge högsta prioritet åt den politiska kampen mot dessa avtal och fördrag. Vi hoppas också kunna stimulera till en diskussion om hur vi kan nå bortom den defensiva kampen och börja införa ett system med globala regler som effektivt säkrar att respekt för mänskliga rättigheter smäller högre än privata investerares krav.

Ron Oswald

IUL:s generalsekreterare

April 2014

Nya handelsavtal hotar demokratin

Två jättelika handelsfördrag är just nu är under uppbyggnad: handelsavtalet mellan EU och USA, det så kallade transatlantiska partnerskapet för handel och investeringar TTIP; och Stillahavsländernas frihandelsprogram TPP, som omfattar tolv länder: Australien, Brunei, Kanada, Chile, Japan, Malaysia, Mexiko, Nya Zeeland, Peru, Singapore, USA och Vietnam. Förespråkare, motståndare och förhandlare som är engagerade i processen är alla överens på den springande punkten. Avtalen som medvetet falskt har marknadsförts som frihandelsavtal för att göra dem mer aptitliga har inte mycket att göra med att sänka tullar som i allmänhet redan är låga. Centralt för båda projekten är viljan att ytterligare utvidga de transnationella investerarnas avsevärda makt genom att begränsa regeringarnas regleringsmöjligheter och få till stånd ett system som hindrar nya regleringsförsök och avprivatiseringar.

Dokumenterna är officiellt hemligstämplade. Handlingar som rör förhandlingarna är sekretesskyddade i årtionden. Varken lagstiftare eller allmänhet har tillgång till utkasterna. Men det har både företagsledare och lobbyister. Wikileaks har gjort en viktig samhällsinsats genom att publicera kapitelutkast från TPP. Och av dem framgår att fördraget avsevärt stärker befintliga regler i WTO som redan gett företagen ännu större makt och minskat det offentliga politiska handlingsutrymmet. (De läckta kapitlen och kritiska analyser av dem finns här.)

TPP-avtalet är "WTO med extra allt" vad gäller till exempel offentlig service, offentliga upphandlingar, statliga företag (en lös definition som täcker varje företag där staten har kommersiella intressen), skydd av immateriella rättigheter och finansiella regler. Avtalet skulle begränsa regeringarnas möjlighet att lagstifta om normer för arbetstagares och konsumenters livsmedelssäkerhet, reglera finansiella flöden, tillhandahålla billig sjukvård och skydda naturresurser och miljö.

TPP-avtalet innehåller de allra värsta skrivningarna från de regionala och bilaterala handels- och investeringsfördrag som WTO kompletterats med för att ge de transnationella investeringarna ännu större inflytande och omfattning. Investerarnas så kallade rätt att direkt ifrågasätta regeringars lagar och regler på nationell och subnationell nivå genom hemliga skiljedomsorgan som kringgår landets domstolar grundas på en vid definition av begreppet investering, som även omfattar förväntade, framtida vinster och rent spekulativa finansiella instrument. WTO-reglernas begränsning av regeringars möjlighet att gynna eller stödja inhemska producenter på sätt som sägs "diskriminera" mot utländska investerare (principerna om nationell behandling och mest gynnad nation) ger exklusiva privilegier och ökad makt till transnationella kapital.

TTIP-avtalet har inte hunnit lika långt. De formella förhandlingarna började för bara ett år sedan, även om det länge varit högprioriterat av företagen. Men regeringsuttalanden och de europeiska och amerikanska storföretagens önskelistor där målen för förhandlingarna presenteras visar att TTIP kommer att ha stora likheter med vad vi idag vet om TPP. Det vore ingen vits med fördraget om inte det också var "WTO med extra allt".

Utifrån de läckta dokumenten och vad vi redan vet om de förödande konsekvenserna av WTO och de regionala och bilaterala avtalen *måste fackföreningsrörelsen nu på allvar ta upp kampen mot de båda fördragen och ge den hög prioritet.*

Bakgrunden – när det börjar gå långsamt i WTO följer bolagen "snabbproceduren"

WTO har varit en viktig pådrivande faktor i främjandet, institutionaliseringen och tillämpningen av det globala nyliberala projektet. WTO handlar inte bara om att befria handeln mellan länder – med ett stort undantag för jordbruket sänktes tullarna kontinuerligt under det multilaterala allmänna tull- och handelsavtalet GATT som föregick WTO och vars avtal och rättspraxis införlivades i det. Och de sjunker fortfarande. Kärnan

i WTO-projektet är social och politisk: de så kallade "icke-tariffära handelshindren" (som alltså inte har med tullar att göra) för flödet av varor och tjänster som WTO vill avskaffa utgörs av de lagar och förordningar "som arbetar- och medborgarrörelse byggt upp under årtionden av kamp för att skydda de kollektiva politiska, ekonomiska och sociala rättigheterna för arbetande människor genom att begränsa företagets makt och se till att människor väger tyngre än vinster. Det handlar om olika sorters nationella regleringar av företagets verksamhet, till exempel lagar om anställning, miljöskydd och folkhälsa. Statligt ägande och offentlig sektor i allmänhet angrips också som handelshinder, eftersom de sätter rättvisa och sociala behov före det som är viktigast av allt för storföretagen: vinsten... WTO-avtalens syfte som beståndsdelar av WTO-systemet är att låsa fast stater på nationell och subnationell nivå och göra det omöjligt att återupprätta handelshindren. Systemet har uttryckligen utformats för att säkra den makt som företagen roffat åt sig och förhindra att den nyliberala politiken rivs upp. Detta sker genom att länder vars regeringar försöker återupprätta hindren eller skapa nya former av socialt och ekologiskt skydd som svar på krav från arbetar- och medborgarrörelser hotas med sanktioner." (WTO och det globala livsmedelssystemet, IUL 2002)

Det transnationella kapitalet har firat enorma triumfer under de årtionden som WTO funnits. Men tyvärr så växer bara storföretagens aptit ju mer de äter. WTO-projektet har tappat fart. Doharundan har kört fast, kanske för alltid. Viktiga delar av företagets önskelista har ännu inte infriats. Det gäller läkemedel, bioteknik och immaterialrätt, till exempel i jordbruket – förhandlingarnas eviga trumfkort – och tjänstesektorn. WTO:s allmänna tjänstehandelsavtal GATS gör det potentiellt möjligt att privatisera alla tjänster. Men regeringar måste själva välja att göra det genom att öppna upp olika tjänstegrupper. Det är dessutom mycket svårt för länder att dra sig ur sina tjänsteåtaganden. Trots omfattande privatiseringar är det en ständig nagel i ögat på omätliga storföretag att hälso- och sjukvård, post, kollektivtrafik och andra tjänster så envist lever kvar i offentlig regi.

Centralt för båda projekten är viljan att ytterligare utvidga de transnationella investerarnas avsevärda makt genom att begränsa regeringarnas regleringsmöjligheter och få till stånd ett system som hindrar nya regleringsförsök och avprivatiseringar.

Även om företagen alltså utnyttjar WTO-fördragen och deras sanktioner tillfullo vill de ändå ha flera och snabbare vägar till sina mål. När det gäller tjänstesektorn reagerade de till exempel med att 2012 skapa en grupp med ett tjugotal länder som kallar sig "tjänstesektorns verkligt goda vänner" och vill förhandla fram ett tjänstehandelsavtal, TISA. Gruppens rika kärna utgörs av USA, EU, Kanada, Australien, Nya Zeeland, Schweiz och Sydkorea. De verkligt goda vännerna trycker på för ett tjänsteavtal mellan sig själva som kringgår krånglet i GATS genom att liberalisera handel och investeringar i praktiskt taget alla sorters tjänster, offentliga och privata, och införa nya regelverk för hela tjänstesektorn. USA och EU vill ha till stånd en så kallad "multilateralisering" av TISA – vilket betyder att de vill inrätta ett block av signatärstater inom WTO-förhandlingarna om GATS. Blocket skulle sedan med hjälp av de superliberala TISA-reglerna lägga ribban för en global norm för tjänstesektorn.

I september 2013 gjorde IUL gemensam sak med hundratals nationella och internationella fack och civila samhällsgrupper världen över och krävde att projektet läggs ner.

Investerare och stat: snabbprocedur förbi demokratin

Den andra gräddfilen som företagen vill använda handlar om att utvidga räckvidden och omfattningen av de bilaterala och regionala handels- och investeringsavtal som vuxit som svampar ur jorden sedan Nordamerikanska frihandelsavtalet (NAFTA) 1994. Det finns idag runt 3 200 avtal av det slaget. De flesta av de cirka 300 regionala och bilaterala frihandelsavtalen är i princip investeringsavtal. De tusentals bilaterala investeringsavtalen handlar uteslutande om investeringsfrågor. Över 90 % av avtalen innehåller regler för hur tvister mellan investerare och stat ska lösas, regler som gör det möjligt för företag att i hemliga domstolar vars beslut inte kan överklagas direkt stämna regeringar och stater och kräva dem på skadestånd.

Investeringsavtalen har länge varit välbekanta i USA tack vare några välpublicerade NAFTA-fall. I Europa kom de däremot först nyligen på tapeten när det föreslogs att sådana regler för lösning av tvister mellan investerare och stat ska tas med i det transatlantiska partnerskapet för handel och investeringar, TTIP. Ändå har EU och dess medlemsstater tecknat över 1 400 bilaterala investeringsavtal, bland annat nio mellan medlemsstater och USA. Ett antal av de bilaterala investeringsavtalen är mellan medlemsstater i EU. Och EU-investerare har gjort flitigt bruk av mekanismen för lösning av tvister mellan investerare och stat. Ett annat multilateralt avtal är energistadgefördraget ECT som undertecknats av 51 medlemsländer och EU. ECT-fördraget trädde i kraft 1998 och innehåller bindande regler för lösning av tvister mellan investerare och stat. Dessa regler används allt oftare. Australien, Island, Norge och Ryssland har undertecknat men inte ratificerat ECT. USA och Kanada har inte undertecknat det.

Avtalen förbjuder alla restriktioner på hemförande av vinster eller medel till ursprungslandet. Regeringar får inte införa kontroll av kapitalflöden eller stoppa angrepp mot den egna valutan eller valutaspekulationer i samband med kriser.

Skadeståndskraven i enlighet med de olika avtalens tvistlösningsmekanismer ökar lavinartat. Statistiken är bristfällig eftersom det inte finns någon insyn alls i de här processerna. Men FN:s konferens för handel och utveckling UNCTAD:s rapport om investeringarna i världen dokumenterar sammanlagt 514 fall som slutförts, pågår eller avbrutits. Av 244 slutförda fall löstes 31 % till investerarens fördel, 42 % till statens. I återstående 27 % av fallen är resultatet konfidentiellt. Under 2012 initierade investerare 58 nya skadeståndskrav mot stater. Det är rekord. Över två tredjedelar av de stämda länderna är utvecklings- eller ”övergångsländer”. De beviljade skadestånden har också skjutit i höjden sedan NAFTA-avtalets barndom. 2012 beviljades Occidental Petroleum 1,77 miljarder USD i skadestånd från Ecuador när landet sa upp ett kontrakt. Med effektiv ränta sedan ”brottet” begicks uppgår nu beloppet till över 3 miljarder USD.

Fallen behandlas i hemliga domstolar vars domar inte kan överklagas och vars skiljedomare har full frihet att besluta om skadestånd och vem som ska betala rättegångskostnaderna. De skiljedomsorgan som de flesta avtal föreskriver är Världsbankens internationella centrum för biläggande av investeringstvister (ICSID) och FN:s kommission för internationell handelsrätt (UNCITRAL). Domstolarna är sammansatta av tre advokater från privat sektor som dessutom arbetar som företagsjurister. Det finns inga regler för intressekonflikter och rättspraxis är i princip godtycklig. Den genomsnittliga rättegångskostnaden är 4 miljoner USD per fall, det mesta är advokatarvoden. En handfull advokatbyråer har slagit mynt av högkonjunkturen för tvister och dominerar branschen.

Fler ”rättigheter” för investerare

Skrivningarna i avtalen varierar. Men de allra flesta har gemensamma inslag som hämtats från NAFTA-avtalets kapitel 11. Begreppet investering ges en bred definition som går bortom den aktieinvestering som normalt anses utgöra en utländsk direktinvestering. Definitionen omfattar skuldinstrument som till exempel statsobligationer, terminer, optioner och andra spekulationsverktyg, immaterialrätt inklusive patent- och upphovsrättigheter, licenser, franchising, godkännanden och tillstånd.

Expropriering har utvidgats till att omfatta "åtgärder liktydiga med expropriering", "indirekt expropriering" och "lagstadgad expropriering", alltså varje statlig åtgärd eller politik som eventuellt kan påverka vinsten, den framtida vinsten eller "de rimliga vinstförväntningarna" – även om politiken eller åtgärden är av allmän natur och inte riktar sig mot den konkreta investeringen. Begreppen "nationell behandling" och icke-diskriminering" har utvidgats till att omfatta "miniminormer" som innehåller luddiga formuleringar om "rimlig och rättvis behandling" och "upprätthållandet av ett stabilt investeringsklimat".

Avtalen förbjuder alla restriktioner på hemförande av vinster eller medel till ursprungslandet. Regeringar och stater får inte försöka kontrollera kapitalflöden eller stoppa angrepp mot den egna valutan eller valutaspekulationer i samband med kriser. Till och med Internationella valutafonden IMF har nyligen medgivit att sådana kontroller är nödvändiga politiska åtgärder. Argentina har tvingats punga ut med hundratals miljoner USD på grund av alla investerare som stämde regeringen när peson frikopplades från USA-dollar under krisen 2002.

Ökända fall under NAFTA:s kapitel 11 är till exempel när amerikanska Metalclad Corporation 1996 stämde Mexikos regering för nedläggningen av en avfallsanläggning som efter en geologisk granskning visat sig utgöra ett akut hot mot den lokala vattenförsörjningen. Domstolen beslutade att statens indragning av anläggningens tillstånd utgjorde en lagstadgad expropriering och beordrade regeringen att betala 16,7 miljoner USD i skadestånd till företaget. 1997 stämde amerikanska Ethyl Corporation Kanadas regering för ett förbud mot företagets bevisat hälsofarliga bensintillsats MMT. Ethyl Corporation hävdade att förbudet "exproprierade" deras tillgångar i Kanada och att redan en debatt om lagens utformning i sig innebar en expropriering av företagets tillgångar, eftersom offentlig kritik av MMT skadade företagets rykte. Kanadas regering drog tillbaka lagen mot MMT 1998 och betalade Ethyl Corporation 13 miljoner USD i skadestånd. 2000 stämde UPS Kanadas regering på 160 miljoner i skadestånd med hänvisning till att den statliga Postens paket- och budtjänster utsatte företaget för orättvis konkurrens.

Vi får inte skilja avtalsreglerna för lösning av tvister mellan investerare och stat från det större sammanhanget, eller fokusera på dem till den grad att vi förlorar de andra avtalsvillkoren ur sikte. Rättstvister mellan investerare och stat är ett kraftfullt verktyg för företagen att skaffa sig ännu mer makt, men de är inte det enda.

Stämningsansökan avslogs efter nästan sju år och miljontals dollar i advokatkostnader på rena teknikaliteter. Men fallet var en tydlig varningssignal för postverken i både USA och Kanada.

2011 gick Kanadas federala regering med på att i en förlikning betala 130 miljoner USD till AbitibiBowater, en massa- och papperstillverkare med bas i Kanada men registrerad i delstaten Delaware i USA som är ett ökänt skatteparadis. 2008 la företaget ner sitt pappersbruk i Newfoundland och gjorde anspråk på att det hade rätt att sälja sina skogsavverknings- och vattenanvändningstillstånd – tillstånd som det hade fått tack vare produktionen i bruket. Enligt Kanadas grundlag är det provinserna som äger användningsrätten till land och vatten. Provsregeringen beslutade därför att återkalla tillstånden. AbitibiBowater kringgick domstolarna, stämde provinsen enligt kapitel 11 – och vann. Det var en prejudicerande dom som i praktiken privatiserar Kanadas offentligt ägda naturresurser genom att den tillåter utländska företag att göra anspråk på äganderätten. ”Genom att erkänna ett ägaranspråk på rätten till vattenanvändning och skogsavverkning har Kanada gått mycket längre än någon annan internationell domstol som inrättats enligt NAFTA:s regler eller, så vitt vi vet, enligt reglerna i något annat internationellt investeringsavtal”, förklarade en advokat från Council of Canada (en grupp som förespråkar allmänintresset) för parlamentet 2011. Han påpekade att regeringens påstående att lösningen inte var något prejudikat var meningslöst enligt NAFTA:s klausul om nationell behandling, som garanterar att utländska företag behandlas minst lika väl som inhemska företag under liknande omständigheter.

I november 2012 inledde amerikanska läkemedelsföretaget Eli Lilly en process mot kanadensiska domstolar som tillbakavisat monopolliknande patent på två av dess läkemedel, efter att man inte hittat tillräckliga bevis för att läkemedlen hade de utlovade effekterna. "För första gången försökte ett läkemedelsföretag utnyttja de extraordinära privilegier som investerare beviljas i amerikanska handelsavtal som ett verktyg för att skaffa sig ett monopolliknande patentskydd som höjer priset på medicinen för konsumenter och regeringar.

Eli Lilly kräver 100 miljoner dollar i skadestånd." Samma månad meddelade USA-baserade Lone Pine Resources att det tänkte kräva Quebecs regering på 250 miljoner USD i skadestånd för det hos medborgarna populära stoppet för företagets gasutvinning med hydraulisk spräckning (fracking) under Saint Lawrencefloden. Att fracking hotar vattenresurserna är väldokumenterat men Lone Pine hävdar med stöd av kapitel 11 att stoppet är "godtyckligt, nyckfullt och olagligt".

Fallet med Ethyl Corporation och MMT visar att den här sortens tvister mellan investerare och stater direkt kan leda till förändringar i nationell eller subnationell lagstiftning. Förutom skadestånd kan domstolar beordra om "förelägganden".

När Slovakiens nyvalda regering 2006 begränsade de privata sjukförsäkringsföretagens frihet att fördela eller ta hem vinsten från landet krävde flera av de utländska företagen skadestånd med hänvisning till det bilaterala investeringsavtalet mellan Nederländerna och Slovakien. Det nederländska företaget Achmea beviljades till sist 25 miljoner USD i skadestånd och rättegångskostnader och lyckades driva igenom beslutet via domstolar i Luxemburg, som blockerat 29 miljoner EUR av Slovakiens tillgångar i sina banker. Men inte nog med det. I februari 2013 inledde Achmea en process mot Slovakiens regering för att stoppa ett lagförslag som skulle skapa en landsomfattande allmän offentlig sjukförsäkring. Lagen är fortfarande ett förslag och innehåller olika alternativ för hur målet ska nås. Achmeas krav på ersättning för

expropriering enligt en lag som ännu inte godkänts och därför inte vållat försäkringsbolaget någon skada är ett exempel på en förebyggande attack i syfte att förhindra framtida lagstiftning.

EU-kommissionens ”Faktablad om lösning av tvister mellan investerare och stat” från oktober 2013 är ett led i försöken att sälja in de här tvistelösningsmekanismerna. Här ställer man frågan: *Kommer reglerna för hur tvister mellan investerare och stat ska lösas att begränsa EU:s rätt att lagstifta? Svaret blir: Nej. Att ta med en sådan mekanism i ett investeringsavtal kommer inte att försvåra för EU eller medlemsstaterna att stifta lagar och förordningar.*

Hotet om en kostsam rättegång hänger i princip över varje lagstiftningsåtgärd och kan även användas som trumfkort i förhandlingar. Rättegångar eller hot om tvistelösningsmekanismerna i regionala och bilaterala avtal används för att blockera lagar om gruvrelaterad vattensäkerhet i El Salvador. I juni 2012 använde franska tjänsteleverantören Veolia Frankrikes och Egyptens bilaterala investeringsavtal för att stämma Egyptens regering för att den höjt minimilönen. I maj 2012 begärde svenska energijätten Vattenfall en skiljedom inom ramen för energistadgefördraget ECT beträffande Tysklands utfasning av kärnkraften efter katastrofen i Fukushima, trots att den ena av företagets två anläggningar i Tyskland faktiskt inte varit i drift sedan 2007 på grund av ett flertal incidenter.

Bit för bit har ett kraftfullt maskineri konstruerats som försvagar regeringarnas förmåga att lagstifta till det allmännas bästa. Många av WTO-fördragen – till exempel TRIPS-avtalet om immaterialrätter – byggdes upp genom att man först förhandlade fram en rad vittgående bilaterala avtal som neutraliserade motståndet inom det multilaterala WTO. Frihandelsavtal och bilaterala investeringsavtal kopplades sedan till de här fördragen, som bildar en grund att bygga vidare på. De har sedan blivit mer expansiva och kostsammare och företagen har blivit mer stridslystna. Stillahavsländernas frihandelsprogram TPP och det transatlantiska partnerskapet för handel och investeringar TTIP kom i sin tur att bli den nya guldstandarden för företagsmakt. Nykomlingar till TPP fick gå med bara om de köpte hela paketet.

Kan avtalen begränsas?

Det nät av förpliktelser som införlivats i de globala investeringsmekanismerna ger redan de transnationella företagen en sådan oerhörd makt att försök att begränsa nya avtals omfattning med begränsande klausuler kan visa sig mycket svårt. FN:s konferens för handel och utveckling UNCTAD:s investeringsöversyn 2013 efterlyser varsammare och mer "hållbarhetsvänliga" avtal men medger att "omförhandlingsförsök som syftar till att minska eller ombalansera fördragsskyldigheter kan omintetgöras av förpliktelser som gäller mest gynnad nation. Om omfattningen av dessa förpliktelser inte begränsas kan det oavsedda resultatet bli att starkare investerarrättigheter införlivas från investeringsavtal med tredje land." Fördrag som innehåller åtaganden om liberalisering av tjänstesektorn eller andra sektorer genom undantag lämnar inget utrymme för framtida reglering som svar på nya och oförutsedda sociala och miljömässiga hot och är i övrigt sårbara för olika former av angrepp. Avtalskrivningar om statens rätt att reglera på ett sätt som "i övrigt överensstämmer med Avtalet" (NAFTA, artikel 1114(1) om miljön) betyder helt enkelt att en avtalspart får vidta vilken lagstiftande åtgärd som helst, bara den inte diskriminerar, antas vara för det allmänna bästa och... skadestånd betalas. Achmea använder just den taktiken för att angripa en lag som ännu inte existerar.

Skrivningar som bekräftar åtaganden om att avstå från att underminera mänskliga rättigheter eller arbetsnormer lider av samma brister. Rättigheterna i fråga har redan erkänts i internationell sedvanerätt och tillför ingenting till avtalen. Skrivningen är endast uppmuntrande, inte bindande: regeringar "bör" inte vidta åtgärder som underminerar och så vidare. Inget investeringsavtal innehåller mekanismer med vars hjälp företagans ansvar mot samhället effektivt kan genomdrivas. Den internationella människorätten är mjuk. Investeringslagarna är hårda. FN:s riktlinjer för företagande och mänskliga rättigheter bekräftar statens skyldighet att skydda, men fastslår inga nya lagliga skyldigheter - och det var ett av försäljningsargumenten för riktlinjerna. Investeringsåtgärder i

handelsavtal används till exempel ständigt för att blockera stater som vill förbjuda eller genom märkningskrav begränsa GMO:er, trots att Cartagena-protokollet till konventionen om biologisk mångfald är ett internationellt fördrag som ger stater just den suveräna rätten. I avtalshierarkin står handelsrätten långt över människorätten.

Vad är avtalens syfte?

Det finns inga bevis för att avsaknaden av regler för lösning av tvister mellan investerare och stat hämmar utländska investeringar. Brasilien som är Latinamerikas största mottagare av utländska direktinvesteringar har inga investeringsavtal som innehåller sådana regler. USA har inte avtalat om den sortens regler med Kina, som fortsätter att locka till sig enorma investeringsflöden. Det vanliga argumentet för att sälja de här avtalen till en skeptisk opinion är arbetstillfällena för hårt pressade löntagare. Trots metodologiska brister förutspår den konsekvensanalys som EU-kommissionen beställt avsevärda nedskärningar och långvariga störningar för europeiska arbetstagare utan att specificera var och hur eventuella nya jobb ska skapas. Det är idag allmänt erkänt att NAFTA lett till att arbetstillfällena försvunnit i tillverkningsindustrin och samhällsklyftorna ökat i Nordamerika. Mexiko har halkat långt efter i samhällsutvecklingen, jordbruket har skadats och miljontals migranter har tvingats norrut i jakt på jobb. EU:s inre marknad och euron som EU-valuta såldes båda med jobben som huvudargument. Det finns ingen anledning att tro att saker och ting blir annorlunda den här gången. Vägen till återhämtning är inte mer avreglering och ännu lägre sociala och miljörelaterade normer.

Vägen till återhämtning är inte mer avreglering och ännu lägre sociala och miljörelaterade normer.

Tjugo år med WTO har lett till väldiga ökningar i världshandel och globala investeringar. Men de har också lett till återkommande kriser, växande klyftor och enorma skador på samhälle och miljö. De verkliga vinnarna är företagen. Enligt rapporten från UNCTAD som citeras ovan äger idag uppskattningsvis 80 % av världshandeln rum inom de transnationella företagens värdekedjor.

Vi får inte skilja avtalsreglerna för lösning av tvister mellan investerare och stat från det större sammanhanget, eller fokusera på dem till den grad att vi förlorar de andra avtalsvillkoren ur sikte. Rättstvister mellan investerare och stat är ett kraftfullt verktyg för företagen att skaffa sig ännu mer makt, men de är inte det enda. Skydd för investeringar kan tvingas fram med hjälp av mellanstatliga mekanismer i frihandels- och bilaterala investeringsavtal och genom avtalsvillkor. WTO-fördragen om handelsrelaterade investeringsåtgärder och offentlig upphandling begränsar redan idag användningen av lokalt innehåll och andra funktionskrav. Ett framgångsrikt klagomål hos WTO från Japan tvingade nyligen den kanadensiska provinsen Ontario att avskaffa bestämmelserna i sin lag om grön energi, där lokala förnybara energikällor uppmuntrades. USA trycker nu på liknande vis genom WTO på för att Indien ska slopa stödet till lokalproducerad solenergi. Företagen kan samtidigt driva klagomål i WTO och åberopa de bilaterala avtalens regler i tvister med stater. Philip Morris ifrågasätter till exempel Australiens lag om neutrala cigarettpaket i WTO, efter att företaget förlorat i domstol. Frihandelsavtalet mellan USA och Australien innehåller inga regler för lösning av tvister med staten. Därför kräver företaget samtidigt skadestånd med hjälp av avtalet mellan Hongkong och Australien och stämmer dessutom Uruguay för landets politik mot rökning genom att påstå sig vara schweiziskt och utnyttja det bilaterala investeringsavtalet mellan Schweiz och Uruguay. Nya Zeelands regering avvaktar WTO-beslutet om Australiens neutrala cigarettpaket innan den vågar införa en liknande lag som för tillfället är under behandling.

Vad är nästa steg?

Nätet som företagen skapat är finmaskigt, men motståndet växer. Sydafrika låter sina befintliga bilaterala investeringsavtal löpa ut och undertecknar inga nya. Indonesien drar sig ur sina investeringsavtal. (Men observera att avtalen stipulerar att villkoren i dem fortsätter gälla i vanligtvis 10-15 år om de sägs upp av den ena parten. Det blir därför ingen omedelbar förändring till det bättre.) Australien har vägrat att skriva in regler för tvister med investerare i sina handelsavtal sedan 2011, och inga sådana finns heller i landets nya frihandelsavtal med Japan. Flera latinamerikanska länder har dragit sig ur befintliga avtalsåtaganden och mer och mer diskuteras regionala system för främjande av utländska investeringar på olika grundvalar. Kontroverserna kring Stillahavsländernas frihandelsprogram TPP och det transatlantiska partnerskapet för handel och investeringar TTIP har lett till heta debatter om investeringsavtal och företagsmakt mer generellt. Facket måste försöka utnyttja den draghjälp.

Istället för att sträva efter undantag och bättre skrivningar måste målet vara att stoppa avtalen genom att göra dem till en viktig inrikespolitisk fråga och belysa deras konsekvenser i respektive land. Allmänhetens motstånd tog död på det multilaterala avtalet om investeringar (MAI) och det Nord- och Sydamerikanska frihandelsblocket FTAA, som båda var försök att få in NAFTA-inspirerade klausuler i bredare fördrag. Föga förvånanden försöker storföretagen nu få in samma gamla klausuler i TPP- och TTIP-avtalen. Vi måste därför ta tillfället i akt att skapa en fördjupad debatt om att stoppa alla nya avtal som går utöver de befintliga WTO-åtagandena. I slutänden måste vi också reparera skadorna från WTO. Alla åtgärder som begränsar eller eventuellt hindrar regeringar att stifta demokratiska lagar för det allmänna bästa måste rensas bort från handelssamtalen. Handel behövs. Och handel behöver regler. Men vi behöver inte de här reglerna. Förslag om att finjustera skrivningarna i avtalen bortser från att deras grundläggande mål och syfte är att stärka investerarnas rättigheter på samhällsbehovens bekostnad.

Vi måste organisera tillsammans med frivilligorganisationer, sociala rörelser och opinionsbildande grupper för att stoppa förhandlingarna om TPP- och TTIP-avtalen. Men det räcker inte med det. Kampen måste breddas så att vi kan riva upp de privilegier för transnationella investerare som idag kodifierats i handels- och investeringsavtalens nät och vinna demokratiskt och politiskt offentligt rum för att stärka kampen för bindande rättigheter för arbetstagare, levnadslön och hållbara försörjningsmöjligheter, offentlig service av hög kvalitet och de verktyg som behövs för att återuppbygga livsmedelsproduktionen på ett sätt som hushållar med jordens resurser och säkrar rätten till mat.

”Samstämmiga regler” och livsmedelsnormernas harmonisering nedåt – exemplet kött

De regler som styr den globala handeln främjar i sin nuvarande utformning en harmonisering nedåt av normer och standarder. Ordet för dagen är ”samstämmiga regler” (”regulatory coherence”). Livsmedelsnormerna i synnerhet för kött är ett bra exempel på hur processen fungerar. Företagens jakt på ”samstämmiga regler” har redan lett till försämringar av normerna för livsmedelssäkerhet i Europa. Delvis är det ett resultat av långvarig lobbying från företagen som dessutom hotat med WTO-sanktioner. Men det speglar också den mer omedelbara pressen att köpslå med och avsäga sig lagarnas skyddsmekanismer i samband med förhandlingarna om det transatlantiska partnerskapet för handel och investeringar (TTIP).

Biotekniklobbyn och spannmålsexportörerna i både Europa och USA sticker inte under stol med att de vill att handelsavtalen rensas från alla GMO-krav, inklusive märkningskrav och tröskelvärden för kontaminering. Bekämpningsmedelsindustrins lobbygrupp CropLife America – som ingår i det bredare biovetenskapliga blocket – har också skjutit in sig på föreslagna ändringar i EU:s regelverk som skulle begränsa importen av livsmedel som innehåller rests substanser av extremt skadliga hormonstörande bekämpningsmedel. ”Om EU-reglerna ändras enligt förslaget”, varnar CropLife, ”så kan det leda till att mer än fyra miljarder USD av USA:s jordbruksexport till EU stoppas, förutom exporten av i växtskyddsmedel aktiva substanser. Sådana åtgärder skulle äventyra det transatlantiska partnerskapet för handel och investeringar (TTIP) [...] Trots att vetenskaplig riskbedömning är den internationellt accepterade rutinen vid reglering av växtskyddsmedel så lagstiftar EU allt oftare utifrån faroidentifiering, utan hänsyn till exponering eller risk. Detta strider mot Världshandelsorganisationen WTO:s avtal om tillämpningen av sanitära och fytosanitära åtgärder, som EU undertecknat.”

Företagslobbyn har dessutom exakta mål för säkerhetsnormer för köttindustrin. Förra året godkände EU-kommissionen import av nötkött från USA som behandlats med mjölksyra. Det var resultatet av en uppgörelse som syftade till att minska spänningarna efter att USA fått stöd i WTO för sitt klagomål mot EU:s förbud mot nötkött från djur som fått tillväxthormoner. EU behöll förbudet, trots att WTO fann att det stred mot olika av WTO-avtalens åtaganden (ett viktigt prejudikat) och gav USA rätt att införa sanktioner för 116 miljoner USD årligen. USA gick med på att häva sanktionerna i utbyte mot en importkvot för hormonfritt nötkött från USA. Problemet var att köttet i och för sig var hormonfritt – men för att desinficera det tvättades det i mjölksyra. Och EU-reglerna förbjuder användningen av någonting annat än dricksvatten för att avlägsna främmande ämnen från animaliska livsmedel, förutom i specificerade undantagsfall. Efter år av gräl gjorde så EU ett formellt undantag för mjölksyra, vilket av avdelningen för utländskt jordbruk inom USAs jordbruksdepartement hälsades som ”en stor seger för vetenskaplig livsmedelsförädling”. Mjölksyra är idag både godkänt i importerat kött och i EU:s egen nötköttsproduktion. Det finns inga krav på märkning.

Särskilt undantag skulle krävas för att användningen av mjölksyra ska godkännas för fjäderfäkött. Men förra årets beslut öppnade en lucka i en reglerande strategi som ursprungligen utformades för att garantera säkerhet i alla förädlingsled, en strategi som är raka motsatsen till den amerikanska fjäderfäindustrins massiva användning av kemikalier för att döda smittämnen. I USA tvättas köttet med kemikalier i slutet av förädlingsprocessen för att kompensera för avföring och andra föroreningar, som beror på de höga linjehastigheterna och undermåliga normerna i tidigare förädlingsled. Kemikalier som används är till exempel klorföreningar och andra lösningar som är bevisat farliga för arbetaren och kan förorena miljön genom avloppsvattnet.

I mars i år gjorde europeiska myndigheten för livsmedelssäkerhet Efsa – som sällan stött på en kemikaliebehandling, tillsats, förpackningsmaterial eller genmodifiering som den inte gillat – en

positiv toxikologisk bedömning av perättiksyra för att tvätta bort mikroorganismer från slaktkroppar (dock utan att kunna bekräfta att ämnet är verksamt mot E. coli, salmonella och andra patogener). Bedömningen måste visserligen verkställas av EU-kommissionen – men den bygger på prejudikatet från mjölksyran där man ju valt att godkänna att giftiga ämnen används i slutet av förädlingsprocessen hellre än att förbjuda föroreningar och främmande ämnen i tidigare led. Exponering för perättiksyra kan ge bestående skador på hjärta, lunga och lever och dessutom orsaka brännskador. Den amerikanska fjäderfälobbyen välkomnade Efsa:s bedömning som ännu ett framsteg för ”sund vetenskap”.

Men EU går ännu längre för att försvaga livsmedelssäkerhetsnormerna och ”minska regelbördan” för företag. Efsa rekommenderar nu att den obligatoriska inspektionen av slaktkroppar i kycklingfabriker avskaffas. Normerna för kontroll av smitta i fläskkött har redan sänkts. Åtgärderna i Europa har sin parallell i förslag om ändrade federala säkerhetsnormer för fjäderfä i USA som skulle leda till att de redan fåtaliga statliga köttinspektörerna blir ännu färre, industrin får reglera sig själv och klartecken ges för att höja linjehastigheten från 140 till 170 fåglar i minuten – allt i konsumentens säkerhets namn. Fack och opinionsbildande grupper motsätter sig ändringarna och pekar på den redan höga andelen belastningsskador bland fjäderfäarbetare och riskerna med fågelburna patogener. Högre linjehastigheter och färre inspektioner skulle också betyda fler skador, mer kemikalietvätt, fler arbetare som exponeras och fler risker för arbetstagare och konsumenter.

EU-förbudet mot import av kemikalietvättat fågelkött har varit föremål för ett kontinuerligt WTO-klagomål från USA:s sida sedan 2009. Enligt klagomålet bryter EU mot WTO-avtalen om tekniska handelshinder, jordbruk och sanitära och fytosanitära åtgärder, samt mot artiklar i allmänna tull- och handelsavtalet (GATT) som införlivats i WTO. Liknande hopkok av WTO-fördrag användes med framgång i klagomålet rörande hormonkött och i det framgångsrika ifrågasättandet av EU:s begränsningar för genmodifierade grödor och livsmedel.

EU, Kina och Ryssland är några av de 160 länder som förbjuder import av kött från djur som fått ractopamin i fodret, ett tillväxtbefrämjande preparat som ges till grisar, nötkreatur och kalkoner i 27 länder, bland annat USA. Allt mer visar på en direkt koppling mellan ractopamin och dålig djurhälsa och väcker frågor om hur preparatet påverkar människors hälsa. Men länder får själva reglera användningen av preparatet i boskapsproduktionen, eftersom det inte finns någon internationell säkerhetsnorm som godkänner en "säker" användning av det och tillåtna resthalter i livsmedel. Läkemedels- och köttlobbyn i USA tryckte därför på för att FN:s Codex Alimentarius-kommission skulle besluta om "oskadliga" nivåer och resthalter av ractopamin i djurvävnader. Efter årtal av lobbying fastställdes sådana gränsvärden i ett kontroversiellt beslut 2012. Eftersom det företagskontrollerade Codex Alimentarius sätter WTO:s livsmedelssäkerhetsnormer gjorde eftergiften för ractopamin det möjligt för USA att införa sanktioner mot länder som förbjuder import av kött från djur som fått preparatet. Det kan nu också bli ett trumfkort i förhandlingarna om det transatlantiska partnerskapet för handel och investeringar (TTIP), där arbetstagares och konsumenters hälsa alltså blir en del av kohandeln.

Men handeln över Atlanten är inte enkelriktad. EU-förhandlingarna pressar på för att häva USA:s förbud mot nötkreatur och nötköttprodukter och mot foderprodukter som innehåller ingredienser från idisslare, som kan sprida galna-ko-sjukan – åtgärder som USA vidtagit för att skydda sig mot det ödesdigra utbrottet av BSE i Europa.

De mångfacetterade WTO-klagomålen är en provkarta på de vapen som regeringar idag kan använda när de å företagets vägnar river upp de lagar som stiftats i allmänhetens intresse. Målet är så kallad konvergens i lagstiftningen – där man alltså lägger sig på lägsta möjliga normnivå. Men det går långsamt och företagen har bråttom. Därför har man istället kläckt idén om samstämmiga regler genom avtal som backas upp med regler för lösning av tvister mellan investerare och stat. Samstämmighet genom avtal är den process som blixtnabbt tvättar bort alla rester av reglering.

Allmänna kapitel om samstämmighet byggs nu upp i både TTIP och Stillahavsländernas frihandelsprogram (TPP). Båda avtalen är kraftfulla instrument för att ge företagen världsherravälde. Deras respektive kapitel om samstämmighet närmar sig frågan från olika vinklar – men målet är detsamma. TPP-kapitlet om samstämmighet stipulerar detaljerade rutiner för lagstiftare och regel- och tillsynsmyndigheter i enskilda länder – inklusive garantier (i öppenhetens namn) för investerarens medverkan i utformningen av alla nya lagar och regler som eventuellt kan påverka utländsk handel och utländska investeringar – och specificerar vilket slags bevis och kriterier som får användas för utvärdering av aktuella eller framtida lagstiftningsåtgärder. Det centrala är hur avtalet som helhet är uppbyggt: kapitlet om samstämmighet vill tillsammans med alla de övriga kapitlen sätta tvångströja på regeringar och myndigheter och hindra dem från att agera.

EU:s förslag till TTIP-text å andra sidan fokuserar på olika teknikaliteter i samarbetet mellan avtalsparterna och öppnar upp för en ömsesidigt säkerställd nedmontering av lagar i en process där företagslobbyister på båda sidor av Atlanten potentiellt avskaffar överenskomna mål tillsammans. Den europeiska bioteknikindustrin behöver till exempel allierade på andra sidan havet som kan bana väg för GMO-tekniken trots konsumenternas motstånd. EU:s kemiska industri känner sig hämmad av de så kallade Reach-reglerna för registrering, utvärdering, godkännande och begränsning av kemikalier, som lägger bördan för att bevisa säkerheten på företagen, i motsats till det amerikanska systemet. Den amerikanska nötkreaturslobbyen stödde det framgångsrika WTO-klagomålet mot den amerikanska regeringens begränsade krav på märkning av ursprungsland. Listan kan göras lång.

Vad gäller livsmedelssäkerheten och också mer generellt är det grundläggande problemet följande: enligt EU-utkastet ska ”konkret uttryckt, lagstiftare och regel- och tillsynsmyndigheter, när det är lämpligt, samarbeta för att förbättra lagarnas och bestämmelsernas kompatibilitet, i avsikt att undersöka handelsunderlättande lösningar, t ex genom erkännande av ekvivalens, ömsesidigt erkännande eller beroende samt utbyte av information, eller andra metoder.”

Så kallad ekvivalens kan bara fastställas i jämförelse med en befintlig uppsättning normer. WTO har redan bestämt att exempelvis nötkreatur som fått hormoner och kyckling som fått tillväxtbefrämjande antibiotika och andra preparat är "veterinärmedicinskt ekvivalenta" med kött från djur som uppfötts och slaktats enligt de striktaste säkerhetsregler baserade på den försiktighetsprincip som WTO inte erkänner. Livsmedels- och jordbruksexportörernas lobby i USA har uppmanat USA att förhandla fram "ett extra ambitiöst kapitel om tillämpningen av sanitära och fytosanitära åtgärder, baserat på vetenskap och internationella normer" i TTIP-avtalet – vilket är ett direkt ifrågasättande av livsmedelssäkerhetsnormer som grundas på försiktighetsprincipen.

"Ekvivalens" är det Sesam som ska öppna dörren för avregleringarnas angrepp på regeringars möjlighet att arbeta för och nå politiska mål. "Nödvändighetstester", doktrinen om "det minst betungande", "tröskelkrav" och "kostnads-nyttoanalyser" för utvärdering av kollektiva nyttigheter som inte har en prislapp just därför att de är kollektiva, gemensamma – allt det är ytterligare vapen i företagets arsenal. Och det kommer att vara skiljedomstolar som avgör när en ekvivalensdoktrin är tillämpbar eller inte, oavsett om tvisten står mellan investerare och stat eller två stater.

Lagar och regler för märkning, paketering, bekämpningsmedelsanvändning, livsmedelstillsatser, ergonomi och arbetarskydd löper stor risk att i EU och på annat håll ifrågasätts som "icke-tariffära handelshinder". Den drivhusatmosfär som avtalsförhandlingarna skapat har höjt trycket ännu mer och förklarar EUs föregripande kapitulation när det gäller köttförädling.

Syftet med den här broschyren är att förklara för fackligt aktiva vad som ligger bakom förhandlingarna om EU:s och USA:s och Stillahavsländernas handels- och investeringsavtal och vad avtalen har för konsekvenser. Broschyren visar varför vi måste organisera för att bekämpa avtalen, riva upp de många privilegier som skyddar det transnationella kapitalet från demokratiskt stiftade lagar, och börja införa ett system med globala regler som effektivt säkrar att respekt för mänskliga rättigheter smäller högre än privata investerarens krav.

